

דף מב

כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה... הלכך נימרינהו מעומד. מרימר ומר זוטרא מכתפי (אהדדי) ומברכי' — הרמ"ה פרש שזקנים היו וכבדים, ולא היו יכולים לעמוד והיו עבדיהם סומכים אותם על כתפיהם ומברכים מעומד.

והב"ח (או"ח תכו) פרש שהיו מתחברים יחד כדי לברך, שזו דרך חשיבות להקביל פני שכינה. ומכאן — כתב — המקור לכך שיוצאים לברכת הלבנה לרחוב, כדרך שיוצאים לקבל פני מלך. [וכן בבהגר"א ציין מקור לדין שאין מברכין תחת גג — מ'מכתפי אהדדי'. וע' בשו"ת אגרות משה (או"ח קמד) שבאר דעת הגר"א באופן אחר מפרוש הב"ח. ועוד כתב שם שהגר"א והב"ח נראה שגרסו 'אהדדי'. ואולם המהרש"ל שמחק מלה זו, כנראה מפרש כהרמ"ה, כנ"ל].

'אמר ליה: האי נשי דידן נמי מברכי' — לכאורה נראה מפשטות הלשון שגם הנשים בכלל ברכת הלבנה. וכתבו כמה אחרונים לפרש שאין זו בגדר 'מצות עשה [מדברבנן] שהזמן גמרא', כי לא הזמן גורם אלא מציאות חידוש הלבנה גורמת (ע' חכמת שלמה לר"ש קלוגר או"ח תכו, ובשו"ת שלו 'האלף לך שלמה' קצג ועוד. וע' סברא נוספת בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב מו, ב).

ואולם המגן-אברהם (תכו. עפ"י השל"ח) כתב שהנשים פטורות מברכה זו מפני שהיא מצוה שהזמן גרמא. וגם אינן נוהגות לברכה, (וכמה טעמים נאמרו בדבר — ע' במובא בספר הליכות ביתה (לר"ד אויערברך) טז, ק ובהערות). ומה שאמרו כאן בגמרא — לישנא בעלמא הוא, כאומר לו שזו ברכה קצרה הראויה למי שאינו מלומד. [בשו"ת אגרות משה (שם) כתב לדחות הראיה מן הסוגיא בדרך אחרת; אכן אילו היה נוסח הברכה 'מחדש חדשים' גרידא, ממילא היתה זו ברכה כשאר ברכות הראויה והשבה, והיו חייבות בה הנשים, לפי שאין זו מצוה נפרדת בפני עצמה שיש לדון עליה משום 'מצוה שהזמן גרמא', אלא כלולה בתקנה הכללית של ברכות השבה, שאף הנשים בכלל. אך היות ואין זה נוסח הברכה, אין ברכה זו מכלל שאר ברכות השבה [שהרי לעתים אין עוברים יותר מעשרים יום מאז שברך לאחרונה], אלא תקנה חדשה היא ומיוחדת לעצמה, על שמורגש בה חידוש הבריאה, וגם יש בה קבלת פני השכינה. וממילא נשים פטורות, כשאר תקנות התלויות בזמן. ובאר שזו כוונת המג"א. (וע"ע חכמה ומוסר ח"א מא; עלי שור ח"א עמ' קו, שברכה זו היא ברכת הודאה על קבלת פני השכינה). וע"ע כף החיים או"ח תכו].

לגוף סברת החכמת-שלמה שאין זו מצוה התלויה בזמן — כתב באג"מ שם לדחותה. [וע' בהקדמת 'הליכות ביתה' שהביא מדודו הגרשו"א זצ"ל לדחות ראיתו מברכת 'שהחינו'. ואולם לעצם סברת הח"ש — הסכים ב'הליכות ביתה' שם, והביא שם ובסימן טז בהערה טו) מכמה אחרונים סברא קעין זו לענין כמה דינים; בכורים, ספירת העומר, ברכת האילנות, ברכת החמה, ועוד. וע"ע במובא ביוסף דעת קדושין לו.].

וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"א או"ח לו, א; שו"ת החיים והשלום (להרב קאסר זצ"ל) קיט; ברכת יצחק (קונט) הערות למסכת סנהדרין (כו).

'ששים ושמהים לעשות רצון קונם' — ע' יערות דבש (ח"א ד, עמ' צג) לרבי יונתן אייבשיץ — בויכוחו עם הנוצרים בשאלה אם יש לגרמי השמים שכל ונפש.

'העוסקין ברוזו של עולם אל ישתכרו' — בענין 'שתויי יין' לענין דיני ממונות — מחלוקת הפוסקים. ע' תוס' כאן; חו"מ ז, ה; שו"ת הב"ח מא; שבות יעקב ח"א קמ; משכנות יעקב חו"מ ו.

'ככתבם וכלשונם'

'כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה, כתיב הכא: החדש הזה לכם וכתוב התם זה א-לי ואנוהו' —

'מה ענין קידוש לבנה לקבלת פני שכינה? החכמים שפרשו דברי חז"ל אמרו בזה כמה טעמים: כשם שדרשו חז"ל גזרה-שוה כאן, כך דרשו גזרה-שוה במקום אחר (שבת פו): כשבאו ישראל למדבר סיני לקבל פני שכינה — ראש חדש היה. שהרי כתוב (שם יט): ביום הזה באו מדבר סיני, ובראש חדש כתוב החדש הזה לכם — מה להלן ראש חדש, אף כאן ראש חדש. הרי שחידושה של הלבנה מזכיר קבלת פני שכינה שזכו בה ישראל לראשונה.

וכן דרשו חז"ל גזרה שוה מענין זה במקום אחר (ב"ב טז): ואמרו: עשו כפר בעיקר. כתוב כאן (בעשו. בראשית כה) למה זה לי, וכתוב שם (בשירת הים) זה א-לי ואנוהו; כלומר, שכינה שנגלתה להם לישראל על הים ואמרו זה א-לי, בה כפר עשו ואמר למה זה לי. הרי שהכפירה ב'זה' היא כפירה בעיקר, והודאה ל'זה' — הקבלת פני שכינה.

והמהרש"א כתב: בגלותנו אין אנו יכולים לעלות לירושלים ולראות פני השכינה, אף על פי כן לא פסקנו להשתוקק לכך. וכל אימת שאנו רואים לבנה בהתחדשותה אנו נזכרים במה שהבטיח הקדוש ברוך הוא לחדש גם אותנו, ועוד נזכה ונעלה ונראה ונקבל פני השכינה. וכבר אמרו רבותינו ז"ל: 'חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה', והרי בצאתנו לראות חידוש פני הלבנה ולברך עליה, אנו מחשבים בלבנו על התחדשותנו ושיבתנו למקום מקדשנו ששם השכינה, ומעלה עלינו הכתוב כאילו כבר קבלנו פניה היום. וה'לבוש' (תנא, כתב: לפי שרואים בלבנה מעשה השי"ת וגבורתו יותר מכל הכוכבים שאין תנועותיהם נראים וכו'), והיא לנו כהקבלת פני השכינה בכל חדש, שיוצאין לראות מעשי ה' וגודל מעשיו. וגם יש סוד בהתחדשות הלבנה שרומזת על השכינה. עד כאן לשונו.

והאחרונים (עפ"י מחשבות חרוץ עמ' 34. וראה בהגהות לפרוש רש"י הירש מכת"י המחבר — סוף ספר שמות) הוסיפו בזה טעם מעין הסוד, ואמרו שענין 'שכינה' זה גילוי כבודו יתברך בתוך מעשי בני אדם ובתוך מערכות הטבע, כענין 'ושכנתי בתוכם' — בתוך מעשיהם. ואף על פי שהאדם אוכל ושותה, וחורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה כשאר כל אדם, השכינה שורה בתוך כל מעשיו, אימתי? כשהוא מאמין ויודע וחושב בלבו תמיד כי הכל מהשי"ת. אבל אם האדם חושב בלבו ח"ו, כחי ועוצם ידי, והכל מן הטבע ובכח מערכות הכוכבים, אזי הוא דוחק רגלי שכינה. ולכן כשישראל יוצאין לברך להקדוש ברוך הוא על הלבנה שנתחדשה במאמרו כי 'ללבנה אמר שתתחדש', הרי הם מעידים על עצמם ועל כל העולם, שכל מערכות הטבע ובכללם כל מעשי ידי אנוש — הכל מהשי"ת ואין עוד מלבדו, וזוכים בזה שתשרה שכינה בכל מעשי ידיהם' (מתוך ספר התודעה ח"א מרחשון).

ע"ע: תלמידי רבנו יונה — סוף פרק תפילת השחר; שו"ת הרשב"א ח"ד מה; הגהות ריעב"ץ כאן; חכמה ומוסר ח"א מא; עלי שור ח"ב עמ' ערב.

'במי אתה מוצא מלחמתה של תורה — במי שיש בידו חבילות של משנה. קרי רב יוסף אנפשיה: ורב תבואות בכח שור' —

'... בודאי גירסא דינקותא וידיעת התורה הוא הראשון במעלה, להיות בקי על כל פנים ברוב

ש"ס ופוסקים, ובפרט בענינים הקרובים למעשה. וזה היה סימן המובהק למי שהוא גדול באמת. ומה אאריך בראיות אשר כל הש"ס מלא מזה. ועיין בשבת (סג.) ובסנהדרין (מב.) על פסוק ורב תבואות... ובסוף הוריות: סיני עדיף מעוקר הרים. וראיות אין ספור. מכל מקום מי שזוכה לחדש דרך עיונו — אשרי לו, ובפרט אם הם חידושים שבאים אחרי עיון הישר בהבנת סוגית הש"ס ומעמיק במחשבתו להוציא נקודת האמת שבתורה"ק, וכן עשו מעולם. ומרן הח"ס זי"ע כותב במקום אחד, כי מי שלומד ואינו מחדש כלל סימן רע לו, ובספר דרך פקודיך כתב במצות 'פרו ורבו' שגם בתורה יש מצוה לפרות ולרבות. וכבר ידוע שעון הוא מי שזוכה לאיזה חידוש ולא מעלהו בכתב, כמבואר בשם ספר חסידים ועוד. איברא, הרבה מאד מקלקלים השורה בחידושים מדומים שהם לא חידושים באמת ודברים יסודיים, ולפעמים מסתפקים בלקוטים אחרי מלקטים שגם הם לקטו ממלקטים, ומי שיבא אחריהם כמה משגה יש בהם...' (מתוך שו"ת שבט הלוי ח"ח רי. וע"ע שם ח"ב נז, ד).

'... ולכאורה תמוה, הרי רב יוסף היה ענו כדאיאתא בסוף סוטה... ואם כן היאך הוא משתבח בתלמודו וקורא על עצמו ורב תבואות בכח שור? תשובה לכך מצויה בפירוש הגר"א למשלי על פסק זה. אלא הואיל והוא ז"ל קיצר בדבריו מאד, נרחיב את הדברים בס"ד.

בפ"ק דע"ז (ה): תנא דבי אליהו, לעולם ישים אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשא על דברי תורה. הנה בעבודת השדה משתתפים שני בעלי חיים, השור והחמור. אבל לא ראי זה כראי זה, השור עוסק בחרישה בעמל ויגיעה גדולה, ביזע ודמע, ועליו הכתוב אומר הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע. ואילו החמור בא אל המוכן, לאחר שחרשו וזרעו וקצרו ואלמו אלומות, אזי מופיע החמור בשמחה ועליו הכתוב אומר בא יבא ברנה נשא אלמתיו.

שני סוגי תלמידי חכמים הם, סיני ועוקר הרים (שלהי ברכות). עוקר הרים הוא השור של תורה. 'בית היוצר' של תורה. שעמל ויגע בפלפולה של תורה, ליבונה וחידודה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. ואילו סיני הוא החמור של תורה, 'בית האוצר' של תורה, המאסף אמרים ומסדרם בסידור יפה אף נעים.

ועיין עירובין (נד.) אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת, תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. ופרש"י שדורסת ואוכלת מיד לאחר הריגתה, שאינו מקפיד על תענוגים אלא אוכל בשר בלא תבלין. וכן שאר עינוגין. לשון אחרת, שדורסת ואוכלת — לאחר הריגתה אוכלת מיד. כך ת"ח מחזיר על תלמודו מיד כשמקבלו מרבו וכו'. לשון זה נראה בעיני, לפי שמצינו בכל התלמוד שדרך ת"ח להקפיד על מאכלן דרך גדולה וכבוד, ועל מלבושיהו וכו' עכ"ל רש"י.

אך לפי המבואר שני הפירושים אמת, ולא קשיא, כאן בשור של תורה וכאן בחמור של תורה. דהחמור של תורה כל ענינו בישוב ובסדר ונחת. משא"כ שור של תורה, אי אפשר להטיל עליו עול דרך ארץ וישוב, שהרי הוא טרוד במלחמתה של תורה יומם ולילה. (וז"ל הר"ן בכתובות פרק אע"פ: ונ"ל שאין לתלמידי חכמים עונה קבועה וכו', דעונת ת"ח הדירים בעירם גם כן משתנה כפי מה שהם צריכים לנדד שינה מעיניהם בענין למודם ולטרור בו. והדבר ידוע שאין כל הזמנים שוים להם בכך עכ"ל). ועיין בגמ' שבת (קמ:): שהשור אוכל בצורה מאוסה ומשאיר רירין (ובילקוט תהלים ק"ו אין מנוול ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב) ואילו החמור אוכל בנקיות.

ומאידיך גיטא, חובת החזרה והשינון מוטלת בעיקר על חמור של תורה, שכל ענינו בשינון וזכירה. משא"כ שור של תורה עיקר ענינו בעיון ופולפול, ולא עוד אלא אף הזכירה שלו אינה באה לו ע"י שינון וחזרה אלא בעיקר ע"י פלפול. וכידוע שישנם שני סוגי זכרון, חזותי וחוויתי. והמפלפל זוכר תלמודו ע"י החוויות שהוא חוה בפלפולו וכדאייתא בירושלמי ברכות רפ"ה כל הסובר תלמודו לא במהרה הוא שוכח. (עיין רש"י ר"פ מסעי: משל למלך שהיה בנו חולה... כיון שהיו חזרין התחיל אביו מונה כל המקומות, אמר לו, כאן ישנו, כאן הוקרנו, כאן חששת את ראשך וכו'). ומקרא מלא הוא בתהלים בחקתיך אשתעשע לפיכך לא אשכח דברך. וכתוב נמי לעולם לא אשכח פקודיך כי בס חיייתי. ועוד שם פלאות עדותיך — על כן נצרתם נפשי. ושם הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב ופירשו אבן עזרא וספורנו 'ואצרה' — לא אשכח. ובגמרא (חולין עה:) כל מילתא דתמיהה מידכר דכירי אינשי. וז"ל מהרש"א ב"ב נה: אלו שאינם חריפים ופקחים כל כך בחכמת הפלפול, עושין למודן ע"י סימנים שעל ידיהם יזכרו בעיקר לימודן עכ"ל. נמצא הפירוש הראשון של רש"י מתאים לשור של תורה ואילו הפירוש השני לחמור של תורה. והנה רב יוסף היה סיני כדאמרינן בשלהי ברכות. ובא רב יוסף בענותנותו וקרי אנפשיה דברי ענה ואמר, ורב תבואות — זה שאתה מוצא בי בקיאות ורב תבואות — לא לי מגיע השבח והתהלה, כי כל זה רכשתי בכוחו של השור — עוקר ההרים, הוא עמל ויגע וחרש ואילו אני אספתי לי מן המוכן' (מתוך דרשות בית ישי ח"א סי' כהג, ע"ש עוד דברים מתוקים).

פרק ששי — 'נגמר הדין'

'בית הסקילה היה חוץ לבית דין...' — גם שאר מיתות ב"ד היו חוץ לב"ד, ונקט כאן סקילה, והוא הדין לשאר. ויש אומרים שלכך נקט 'בית הסקילה', כי לשאר מיתות לא היה צורך להתקין מקום קבוע כמו בסקילה (עפ"י חדושי הר"ן).

לכך נקט הכתוב אצל תמר ויאמר יהודה הוציאנה ותשרף. היא מוצאת... — מפני שההריגה נעשית בריחוק מקום (אמת ליעקב — וישב. וכן נאמר אצל נבות (מלכים-א כא): 'הוציאהו וסקלהו וימת'; ויצאהו מחוץ לעיר ויסקלהו באבנים וימת').

*

'... כי כל מי שמקרב נפשו לעבודתו ית"ש ועוסק בתורה לשמה, זוכה לראות בתורה הקדושה כל עניני עולם. וזהו שאמרו חז"ל (אבות ו.א): כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ונהגין ממנו עצה ותושיה. והכל כמו שאמרנו כי על ידי התוה"ק יכול לדעת כל ענינים הנעשים תחת השמים...

...אמנם אחר כך המה עוסקים בתורה הקדושה להוציא לאור משפט האיש ההוא אם הוא זכאי או חייב, ובזה שהם עוסקים בהתורה, אז התוה"ק היא מראה להם האמת משפט האיש ההוא. ובזה מתורץ קושית הקדמונים שמא עשה תשובה — כי נתודע הדבר הזה לפני הסנהדרין אם

הוא עשה תשובה או לא, והוא על פי התורה הק', היינו, שאם עשה תשובה או בוודאי היה התוה"ק מראה להם זכות בהמשפט הזה.

ולכך אמרינן בגמרא שאחר גמר דינו להוציאו לבית הסקילה, היה עומד אחד על מקום (גבוה) סמוך לב"ד ונס גדול בידו, והב"ד עוסקים בדינו עד שיהרג — כל זה הוא על פי הדברים שאמרנו, כי עלה מורך בלבבם שמא יעשה תשובה אחר גמר דין, ולכן לא פסקו מלעיין בדינו, וכאשר נתחרט האיש על עונו אזי תיכף נתגלה הדבר לפני הב"ד על ידי התוה"ק וימצאו זכות לפניו ויאמרו להאיש העומד אצלם בנס להראות בהנס אשר בידו להחזירו לבית דין... (מתוך אוהב ישראל — לקוטים ד"ה פעם).

וע"ע מי השילוח ח"ב שופטים ד"ה צדק צדק. עוד בטעם הדבר שאין תשובה מועילה בעונשי ב"ד — ע' בספר תקנת השבין ח (עמ' 73).

דף מג

'אילו לא נאמר קרא הייתי אומר גזרה שוה' — נראה לכאורה שנתקבלה 'גזרה שוה' זו ללמוד הימנה דבר אחר, ולכן אילו לא היה קרא מפורש, הייתי יכול ללמוד גם הלכה זו בכלל הג"ש. אבל אם לא נתקבלה ג"ש זו כלל, אין שייך לומר 'הייתי אומר ג"ש' — הלא אין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו.

ואם תאמר אם כן קרא למה לי, תיפוק ליה מג"ש. וי"ל שמא צריך קרא שלא נטעה ונלמד משחוטין חוץ. ולמאן דאמר אין למדים מן הלמד כשהלמד קדשים והלמד חולין — לכך צריך קרא ואין ללמוד מגזרה שוה, כמו שכתב הר"ן (מב:).
ושמא אין זו גזרה שוה גמורה אלא גילוי מלתא בפירוש 'מחוץ למחנה', ולזה אין צורך בקבלה מרבו. וע' מרגליות הים.

'רב אשי אמר: משה היכא הוה יתיב, במחנה לוייה, ואמר ליה רחמנא הוצא את המקלל' — חוץ למחנה לוייה, אל מחוץ למחנה — חוץ למחנה ישראל' — קשה, לפי מה שכתבו התוס' (מב: ד"ה כי) שמהוצא את המקלל' למדים שצריך להוציאו מב"ד [גם כשהב"ד מחוץ למחנה], וכפי משמעות המשנה, אם כן מנין ללמוד מכאן חוץ למחנה לוייה וישראל.

ושמא סובר רב אשי שמשמעות 'הוצא את המקלל' משמע ממקום מחנהו של משה ומבית דינו כאחד, הלכך שקולים הם ויבואו שניהם.

עוד היה נראה לומר שעיקר הדרשה ללמד חוץ למחנה ישראל, ממשמעות 'אל מחוץ למחנה' — כלומר הוציאו למקום שגדרו 'חוץ למחנה', מקום שאינו 'מחנה' בשום פנים. [שלא כמשמעות 'מחוץ למחנה' (ללא 'אל') בשחוטין חוץ, שמשמעו להוציא מן המחנה שהוא נמצא בו עתה]. אלא שאין משמע כן מלשון הגמרא. וצ"ע.

'נשים יקרות שבירושלים...' — פירוש: מכובדות, עשירות (ע' כתובות קו. ובפרש"י; מגילה כג: 'עמדו יקרים עמדו').

'הא ודאי מסתברא משל צבור' — כתב רבנו חננאל: אלו הם דברי רב רבאי מרוב. [מובא באגרת רב שרירא גאון שהיה מרבנן סבוראי. ועירו 'רוב' — בסביבות ישיבת נהרדעא היתה] (מרגליות הים).
עוד על תוספות מהסבוראים והגאונים בתלמוד — ע' במצוין ביוסף דעת קדושין ב וב"מ יט: